

Robertus Caracciolus OFM prédikációs
segédkönyveinek magyarországi felhasználása

Tézisfüzet

Készítette: Tóthné Radó Cecilia
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Magyarországi Irodalom Tanszék
Témavezető: Dr. Madas Edit
2014

A témaválasztás

Doktori disszertációm témája abba a kutatási irányvonalba illeszkedik szervesen, melyet 2004-ben Bárczi Ildikó vezetése alatt kezdtem meg. A magyarországi késő középkori prédikációirodalom forrásainak és a beszédszerkesztés technikájának kutatási módszereit a *Sermones compilati* kutatócsoporthoz csatlakozva elsősorban az *Érdy-kódex* és Temesvári Pelbárt prédikációi alapján ismertem meg.

Az *Érdy-kódex* Pelbárton túlmutató lehetséges forrásainak kutatása során merült fel Robertus Caracciolus itáliai prédikátor neve, akinek nyomtatásban megjelent művei az 1480-as évektől nagy hatást gyakoroltak az európai prédikációirodalomra. Mint azt a dolgozatom egyik fejezete is részletesen tárgyalja, az *Érdy-kódex* három beszéde is Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* kötetének megfelelő sermói alapján készültek.

A kutatócsoportban egyedül lévén olasz szakos, engem ért a megtisztelő feladat, hogy ebben az irányban kutassak tovább, kiegészítve tudásunkat az olasz szakirodalomból, illetve az itáliai ferences szerző más magyarországi felhasználóit keresve.

Disszertációm ezen kutatásoknak egy részét mutatja be, a prédikációgyűjteményeknek mint prédikációs segédkönyveknek a használatát vizsgálja. A prédikáció mint elsődlegesen szóbeli műfaj mindvégig megőrzi ennek a közösségi és fennhangon megnyilatkozó kultúrának a nyomait. A korai ősnymtatványok között számos olyan prédikációs kötetet találunk, melyek valóban elhangzott sermók lejegyzéseit tartalmazzák.¹ Emellett azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a középkori beszédekben igen gyakori megnyilvánulásokat, melyekben a prédikációszerző utasítást vagy tanácsot ad egy másik prédikátornak arra nézve, hogy hogyan használja fel az adott beszédet saját beszédének megírásában.² A magyarországi középkori irodalom igen kevés emléke között azonban reportációkat nem találunk és a prédikálás művészetére, technikájára vonatkozó megjegyzés vagy a kutató által arra való utalásnak minősíthető dokumentumok száma is igen csekély. A *Pécsi egyetemi beszédek* vagy a *Gyulafehérvári sorok* már a 13–14. században meglévő magas szintű prédikációs gyakorlatról tanúskodnak,³ ezek azonban csak közvetetten utalnak a prédikáció megszerkesztésének és előadásának folyamatára.

---

¹ Robertus CARACCIOLUS, *Opere in volgare*, a cura di Enzo ESPOSITO, Congedo, 1993.

² CARACCIOLUS, i.m., 145.

³ MADAS Edit, *A koldulórendi prédikációirodalom kibontakozása Magyarországon, 1275: A Pécsi egyetemi beszédek = A magyar irodalom története I.: A kezdetektől 1800-ig*, szerk.: JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 78–89.

Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* művének magyarországi hatását vizsgálva két olyan dokumentumot ismerhettem meg, amelyek egyazon prédikációs segédkönyv felhasználásának két különböző fázisát világítják meg. A prédikátor feladatát az anyaggyűjtéstől a tartalmi elemek megszerkesztésén keresztül a kész szöveg létrehozásáig bemutatja a Robertus Caracciolus fent említett munkájával összefüggésbe hozható két kézirat.

Az első dokumentum, amelyre Madas Edit hívta fel a figyelmemet, pár évvel ezelőtt antikváriusi forgalomban bukkant fel, Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* művének egy Velencében 1489-ben, Georgius Arrivabenus által kiadott példánya. Ez a kötet a számtalan marginália mellett tartalmaz egy egyetlen kéztől származó jegyzéket, melyben a prédikátor megadja, hogy mely ünnepeken miről prédikált, a beszédeit mely művek alapján készítette el, és mik voltak a fő tartalmi elemek. Mind a margináliák, mind a beszédvázlatok latin nyelvűek, a kéziratban azonban szerepel a jegyzék keletkezési éve és helye, mely 1495-1496, Pécs. Így a kötet magyarországi használata vitathatatlan. A kézirat, melyet *Pécsi prédikációvázlatok* névvel szerepeltetek munkámban, latin nyelvű modellsermók alapján készült latin nyelvű beszédvázlatokat tartalmaz, mely a prédikációra való felkészülés első fázisát világítja meg.

A második dokumentum létezése nem új keletű, hiszen a legterjedelmesebb magyar nyelvemlékünkéről van szó, az *Érdy-kódex*ről. A Karthauzi Névtelen három sermójához használta Robertus Caracciolus *De laudibus sanctorum* művét. A Sziénai Szent Katalin, Pádúai Szent Antal és Szent Ferenc ünnepére írott beszédek forrása egyaránt ebben a kötetben található. Ahogy azt értekezésem megfelelő fejezetében részletesen tárgyalni fogom, mindhárom forrás felhasználási módja ugyanazokat a jegyeket mutatja. A három magyar nyelvű sermo és forrásuk összevetése tehát általános következtetéseket is megenged. Ebben az esetben olyan dokumentum áll rendelkezésünkre, mely a caracciolusi modellsermo és az abból készült anyanyelvi prédikáció szövegszintű összehasonlítását teszi lehetővé.

Dolgozatom három nagy fejezetből áll. Elsőként Robertus Caracciolus személyét, prédikátori tevékenységét és műveit mutatom be, mellyel pótolni kívánom a magyar nyelvű szakirodalom őt érintő hiányosságát. Disszertációm második, egyben fő fejezete a *Pécsi prédikációvázlatok* elemzése. Ez a kézirat nem csupán azzal érdemli ki a kutató figyelmét, hogy a magyarországi prédikációirodalom eddig ismeretlen dokumentuma, hanem azzal is, hogy egy olyan egyedülálló anyag, mely a prédikációszerkesztés technikáját kivételesen közvetlen és egyedi módon mutatja be. Dolgozatom harmadik fejezetét Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* kötetének mint az *Érdy-kódex* forrásanyagának vizsgálata jelenti. Értekezésem lezárásaként összegzem a *Pécsi prédikációvázlatok* és az *Érdy-kódex*ben

szereplő kész prédikációk elemzése alapján született eredményeket, amelyek így teljes képet adnak az ars compliandi működéséről a vizsgált dokumentumokban.

Az alkalmazott módszerek

Értekezésem három egymással összefüggő, mégis más-más témájú fejezete különböző kutatási módszerek alkalmazását igényelte. Robertus Caracciolus de Licio életének és munkásságának bemutatását elsősorban az olasz nyelvű szakirodalom tanulmányozása alapján végeztem el. A ferences prédikátor műveinek tanulmányozása Olaszországban szervesen illeszkedik az igen nagy középkori prédikációs anyag kutatásához, így Robertus Caracciolus életéről már 1947-ben monográfia jelent meg, a kritikai kiadások, az egy-egy beszédet érintő rövidebb tanulmányok és a prédikálás művészetéről szóló összegző munkák pedig azóta is újra és újra foglalkoznak vele. Kutatásom során igyekeztem a legfontosabb szakirodalmat kiválasztani és azt egységben láttatni.

A *Pécsi prédikációvázlatok* ismertetése és részletes elemzése nem támaszkodhat szakirodalomra, mivel egy teljesen új forrás feltárásáról van szó. A dokumentum lehető legteljesebb leírása és a sermóvázlatok betűhű közlése elengedhetetlen ebben az esetben. A dokumentum közlésénél a margináliák átírását elhagytam, mivel igen nagy számú glosszáról van szó, illetve legnagyobb részük csak az eredeti nyomtatott szöveg mellett értelmezhető. A margináliák bemutatását és azok típusokba rendezését külön fejezetben elvégeztem. A *Pécsi prédikációvázlatok* átírásában szorosán követtem a kéziratos anyag sorrendjét, a betűhű átírástól csupán annyiban tértem el, amennyiben használtam központosítást, a nehezebben értelmezhető rövidítéseket zárójel közé téve feloldottam, illetve a bibliai helyeket, szintén zárójelben, pontosítottam. A kézirat lehető legrészletesebb ismertetése után a rendelkezésünkre álló új forrás elemzését végeztem el.

Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* című munkájának mint az *Érdy-kódex* forrásának bemutatása ismét más módszer használatát kívánja meg. A forrásként való azonosítás legjobb eszköze a beszédek táblázatban történő párhuzamos szerepeltetése. A Karthauzi Névtelen forráshasználatának elemzésekor az egyes szövegtechnikai megoldásokhoz az összehasonlító táblázatokból hozok példát. A sermók lejegyzésekor a *Sermones Compilati* kutatócsoportban használt átírási szabályzatot követtem. Az *Érdy-kódex* esetében a különleges karaktereket a megfelelő hangot jelölő mai betűvel helyettesítettem, illetve szövegértelmező központosítást alkalmaztam.

Doktori értekezésem tehát egyetlen kiindulópontból, Robertus Caracciolus prédikátori működése magyarországi hatásának vizsgálatával több részterületen is új eredményeket, új összefüggéseket kíván bemutatni, melyek a 15. század végi, 16. század eleji magyarországi prédikálás teljesebb megismerését szolgálják.

Az új eredmények rövid ismertetése

1. Robertus Caracciolus *De laudibus sanctorum* kötete

A Velencében 1489-ben, Georgius Arriuabenus által kiadott *De laudibus sanctorum* kötet nyomtatott hasábjai mellett számtalan kéziratos bejegyzést találunk. Az aláhúzások, kapcsolójelek, számozások és hivatkozások kiemelése mellett számos olyan széljegyzetet olvashatunk, melyek tartalmi elemek kiemelésére utalnak. Ezek a margináliák végigkísérik a kötetet, melynek végén a hazai prédikációtörténet egyedülálló dokumentumára bukkanunk. Írása megegyezik a széljegyzetekével. Részletes felsorolás olvasható itt arról, hogy a prédikációs kötet használója mely ünnepeken prédikált, milyen ünnepen miről beszélt, és hogy ahhoz a beszédhez milyen forrásból merítette a gondolatokat. A kézirat pontosan rögzíti a jegyzetek keletkezési évét és helyét is: *1495-1496, Pécs*. A magyarországi használat így is teljesen nyilvánvaló, de érdemes megjegyezni, hogy a felsorolt ünnepnapok között háromszor is szerepel Szent László király ünnepe. Illetve az ünnepnapokon elhangzott prédikációk felsorolásában találkozunk a következő feljegyzéssel is: *Tercia feria est Dedicatio Ecclesie Cathedralis sancti Petri Quinqueecclesiensis. Qua die predicavi de indulgenciis, vide in Tractatu de indulgenciis.*

A forrás több mint egy év ünnepnapjaiba enged bepillantást. Az első ünnep 1495. június 18., Úrnapja⁴, míg az utolsó 1496. augusztus 14., Szent Lőrinc ünnepének nyolcadába eső vasárnap. E két dátum között természetesen nem minden ünnepnek van nyoma forrásunkban, szembetűnő azonban, hogy van olyan nap, melyet annak ellenére megjelöl, hogy akkor nem

---

⁴ Az ünnepek és pontos dátumok megfeleltetése Szentpétery Imre Oklevéltani Naptárja alapján történt. SZENTPÉTERY IMRE, *Oklevéltani Naptár*, Budapest, 1912.

mondott prédikációt. Sexta feria non predicavi quia est dies fori ea die non predicatur ex consuetudine Quinqueecclesiis.⁵

A rövid sermovázlatok készítője gondosan elválasztja egymástól a különböző ünnepeket, azokat nem csak egy vízszintes, lapszélről lapszélig tartó vonallal, hanem az ünnep pontos elnevezésének középre helyezésével is új egységként láttatja. A mintegy címszerű elhelyezés jól elkülöníti az egyházi év különböző eseményeit, így a prédikátor egy későbbi időpontban könnyen visszakereshette a korábbi beszédvázlatot. Az első olyan oldal, melyre rövid sermovázlatokat jegyzett fel a prédikátor, az ősnymtatvány utolsó oldala, melyen igen nagy helyet foglal el a nyomdász fametszetes jelvénye. Ezen a lapon, habár az ünnepek pontosan követik egymást, mégis több rövid és látszólag hanyag vagy utólagos jegyzetet láthatunk. A további lapokon nem jelentett gondot a feljegyzések elhelyezése, így ezek írásképe rendezettebb. A vízszintes elválasztó vonalak, és a precíz külalak a mostani olvasó számára is egyértelművé teszi, hogy a prédikátor hol alkalmazott későbbi, utólagos betoldásokat a jegyzetekbe. Ezek a pótlások, hozzáírások minden alkalommal a már meglévő jegyzet pontosításai, a kialakult jegyzetszerkezethez való alkalmazkodás jelei. Esetenként egy-egy a felsorolásból kimaradt, ám mégis fontosnak tartott ünnep betoldása. Az ünnep pontos megnevezése után a thema megadása következik. A bibliai citátum a legtöbb esetben egy rövid, pár szóból álló sort jelent, mely mögött a bibliai hely megadása található. Mind a citátum rövidítése, mind a bibliai hely jelzészerű megadása arra utal, hogy a feljegyzéseket saját magának készítette a prédikátor, vagy más, a Szentírást igen jól ismerő olvasó számára.

A prédikátor a sermovázlat elején tehát megadja azt a bibliai helyet, melyet kiindulópontként használ beszédéhez, majd megadja a *sermók divisióját*. Ezek néha mondatba ágyazódva jelennek meg, de minden esetben számozás segítségével jól elkülöníti a hármas tagolást. A fő tartalmi elemek ilyen ismertetése csak akkor marad el, ha az elhangzott beszéd alapvetően egyetlen forrásra épült. Domenica 3 in Adventu fuit festum sancte Lucie de qua predicavi Robertus *De laudibus sanctorum*.⁶ A legfontosabb gondolatok ismertetése azonban olyannyira fontos a szerzőnek, hogy nem egy olyan helyet találunk, ahol a hármas tagolás az egyetlen forrás alapján írt beszéd esetén is megtalálható, sőt utólagos betoldásként

---

⁵ Robertus CARACCIOLUS, *Sermones de laudibus sanctorum*, Központi Antikvárium 117. aukciójának Katalógusa 114. tétel, kéziratos függelék 3. lap

⁶ Robertus 2. lap.

is találkozhatunk vele. Ez segítheti a visszaemlékezést egy korábban jól végigvezetett gondolatmenetre anélkül, hogy az eredeti forrást fel kellene lapozni. A prédikáció hármas tagolásához közvetlenül kapcsolódik a beszédhez használt művek megjelölése. Ez egyetlen esetben sem marad el, azt gondoljuk, hogy a lista elkészítésének fő motivációja is az volt, hogy a források pontos megadásával megkímélje magát a prédikátor az újabb és újabb témakeresgéléstől. A prédikátor által valóban használt művek megadása tehát nem a hallgatóság megerősítését szolgáló auctoritas elem, hanem az ars compilandit vizsgáló kutató számára egy olyan egyedülálló dokumentum, mely a prédikátor által ténylegesen hozzáférhető kötetek jegyzékét adja meg.

2. A pécsi prédikátor könyvtára

A források alapos áttekintése tehát képet ad a korabeli prédikátor műveltségéről és egyben a lehetőségeiről is, illetve utat nyit a kompilációs technika jobb megismerésének is.

Első és legfontosabb forrás maga az őrzőkötet, melynek hátuljába bejegyezte a prédikátor a rövid sermo-vázlatokat. Ez a könyv mindig a keze ügyében kellett, hogy legyen, ha ezt a kötetet választotta az év során elkészített prédikációk megörökítésére. Ezt igazolja a hivatkozások nagy száma is, összesen huszonegyszer jelöli meg ezt a könyvet forrásként. Roberto Caracciolo beszédei a korban igen népszerűek voltak, prédikációs segédkönyvei számos kiadásban terjedtek el Európa-szerte, így joggal feltételezhetjük, hogy a pécsi prédikátor számára ezek modern, újszerű beszédeknek számítottak, melyeket megismerve igen hasznos segítséghez jutott saját beszédeinek megalkotásához. Mindezek mellett mégis meglepő, hogy egy pécsi prédikátor nem csupán a legnépszerűbb, legelterjedtebb Caracciolo-kötetet ismerte, hanem tulajdonképpen az összes nyomtatásban megjelent művét. A rövid sermo-vázlatok forrásait áttekintve ugyanis Roberto minden művére találunk hivatkozást. A *Quadragesimale de peccatis-ra* hatszor (ebből ötször *De viciis* címmel), a *Quadragesimale de poenitentia-ra* háromszor, a *Sermones de Adventu-ra* kétszer, a *De timore iudiciorum* műre pedig egyszer hivatkozik. Ezek a művek mind az 1480-as évektől jelentek meg nyomtatásban, tehát láthatjuk, hogy a prédikátor igen korszerű ismeretekkel rendelkezett, illetve, hogy Roberto Caracciolo ismerete igen fontos volt a számára.

A másik legtöbbet hivatkozott kötet egy exemplumgyűjtemény. A rövid sermo-vázlatokból láthatjuk, hogy a beszédek igen nagy számában a *divisio* harmadik pontja valamiféle *exemplificatio*. Így érhető, hogy a prédikátornak szüksége volt egy átfogó,

részletes mutatóval rendelkező exemplumgyűjteményre. A *Speculum exemplorum*-ból huszonötösör választ példázatot beszédeihez. A gyűjteményre mindig pontosan hivatkozik, az exemplumok könnyen visszakeresethetők, így a beszédeknek e tartalmi elemei pontosan azonosíthatóak.

A Nagyböjt során a prédikátor részletesen feldolgozza az öt érzék témáját, napokon keresztül részletesen tárgyal egyetlen érzéket, és ezeknél a beszédekben mindig ugyanarra a műre utal a hivatkozás. Ez Nicolaus de Dinckelsbühl *Tractatus de quinque sensibus* című munkája.⁷ A beszédvázlatok alapján úgy látjuk, hogy olyan részletességgel és alaposággal dolgozza fel ezt a könyvecskét, melyet nem tehetett volna meg, ha nem fekszik előtte a kötet. Mind a nyolc esetben, amikor ebből a nyomtatványból dolgozik, akkor a tárgyalandó téma mellé a *Speculum exemplorum*-ból vesz példát. Ez igen jól mutatja a prédikátor azon törekvését, hogy a komoly dogmatikai kérdéseket vagy elvont tanokat a nép számára érthetővé tegye. Forrásanyagunkban találkozunk olyan kötetekkel, melyek a korban igen népszerű prédikációs segédkönyvek voltak, használatukra szinte soha nincsen utalás a kész prédikációkban, ám azok fennmaradt példányainak és tartalmuknak vizsgálatából egyértelműen kimutatható a céljuk. Ilyen például Petrus de Palude *Thesaurusa*, a *Promptuarium exemplorum*, Johannes Nider *Praeceptorium* vagy a *Summa angelica*. Mind a négy kötetre találunk egy-két hivatkozást, még hozzá teljesen pontosan megadja a prédikátor a kiválasztott részletet is. Az ezekre a művekre történő hivatkozás is azt bizonyítja, hogy rövid sermo-vázlatok listáját a prédikátor saját maga számára készítette: nem bizonyító erejűnek számító auktoritásra volt szüksége, hanem tényleges forrásmegjelölésre, ami kompilációs munkáját segíti. Ezek mellett a kötetek mellett számos olyan művet láthatunk, melyre egyszer vagy csupán kétszer utal a szerző.

A prédikációkra való felkészüléshez megjelölt kötetek olyan nyomtatványok, melyek a korban igen elterjedtek voltak Európában, és melyekből ma is számtalan példány fellelhető Európa könyvtáraiban.

---

⁷ Nicolaus de Dinckelsbühl: *Tractatus de quinque sensibus*, http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10813100_00002.html.

3. Robertus Caracciolus beszédeinek felhasználási módja a nyomtatott szöveg mellé írt bejegyzések és a *Pécsi prédikációvázlatok* alapján

A *De laudibus sanctorum* kötet legfőbb értékét számunkra az utólag bejegyzett *Pécsi prédikációvázlatok* jelentik, de a nyomtatott törzsszöveg mellett található margináliák vizsgálatával bepillantást nyerhetünk a pécsi hitszónok olvasási módjába, illetve a széljegyzetek és a rövid sermóvázlatok összevetésével megismerhetjük a modellsermogyűjtemény használatát is.

A nyomtatott szöveg mellett található kéziratos jegyzeteket négy típusra osztottam, mely típusok mind a szöveg értő olvasásához kapcsolódnak. Az első típus szorosan ragaszkodik a nyomtatott prédikációhoz, csupán figyelemfelhívó eszköz. Gyakran láthatjuk, hogy az olvasó aláhúzással, szövegtest melletti jelöléssel, bekezdésszel kiemeli, hogy a prédikációban új egység következik. Ez legtöbbször (de nem kizárólag) akkor fordul elő, amikor a nyomtatvány semmilyen tipográfiai eszközzel nem segíti az olvasót az új egység elkülönítésében. A második típusba az elsőhöz hasonlóan csupán aláhúzásokat, rövidítéseket, vagy egy-egy szó kiemelését soroljuk, de ezek közös jegye nem a szöveg tartalmi egységének látványosabb elkülönítése, hanem a szövegben szereplő auctoritas jelzése. Harmadik típus a szövegből vett szó szerinti idézet. Ilyenkor a kötet olvasója nem csupán egy tollvonással jelöli meg a sermo egyes részeit, hanem olyannyira fontosnak tart bizonyos egységeket, kifejezéseket, hogy azokat a saját kézírásával is megörökíti, mintegy tudatosításképpen. Negyedik és egyben utolsó típusnak tekintek minden olyan jegyzetet, mely szöveges, tehát legalább egy értelmes szóból áll, és nem találjuk meg szó szerint a nyomtatvány szövegében. Ez lehet csupán figyelemfelhívás a szöveg tartalmára, többször is szerepel a *Nota bene!* kifejezés, de találunk a szövegben szereplő szófordulatra más megfogalmazást, mint például a k6 levél recto lapján szereplő *originale peccatum* kifejezést a szövegtestben szereplő *originalis macula* alak mellett. Ritkán előfordul hosszabb önálló egység is.

Azok a beszédek, melyek esetében a nyomtatott szöveg mellett jegyzetek vannak és a sermóvázlatok között is hivatkozott prédikációk közvetlen bizonyítékai annak, hogy a prédikátor saját prédikációinak elkészítésekor használta a Robertus Caracciolus-féle sermókat. Bár igen kevés ilyen beszédet találunk a dokumentumban, mégis nem egy példát láthatunk arra, hogy egy modellsermo több prédikáció elkészítéséhez is szolgál mondanivalóval, illetve a felhasználás módja tudatos koncepciót igényel a prédikátor részéről.

4. A *De laudibus sanctorum* kötet mint az *Érdy-kódex* latin forrása

A Sermones compilati kutatócsoport, mely Bárczi Ildikó vezetésével az Eötvös Loránd Tudományegyetemen működött éveken keresztül, célul tűzte ki maga elé az *Érdy-kódex* minél teljesebb megismerését. A korábbi szakirodalom már részletesen foglalkozott a kódex lehetséges forrásaival; Temesvári Pelbárt munkáinak, a *Legenda Aureának*, a *Legendae sanctorum regni Hungariae* gyűjteménynek és Guillermus Parisiensis munkájának használata bebizonyosodott.⁸ Így a figyelmünk elsősorban azokra a de tempore részben található sermókra irányult, melyekkel egyetlen korábbi munka sem foglalkozott, illetve amelyek pelbárti eredete egyértelműen cáfolható, mint például a Szent Ferenc ünnepére írt beszéd. A lehetséges források után kutatva elsősorban a korban igen népszerű modellsermogyűjteményeket vettük kézbe, köztük Robertus Caracciolus *De laudibus sanctorum* gyűjteményét is. Ennek a kötetnek a forrásként való használatát először Szép Eszter bizonyította a Sziénai Szent Katalin ünnepére írt sermó kapcsán.⁹ Ezt rövid időn belül még két azonosítás követte, a Szent Ferenc ünnepére írt beszédet Rapavi Dóra elemezte részletesen *A Karthauzi Névtelen Szent Ferenc-napi beszéde a rendi elfogultság tükrében* című szakdolgozatában,¹⁰ míg a Pádúai Szent Antal ünnepére írott beszéd azonosítását magam végeztem el. A Caracciolus-szövegek átvételében és elhagyásában, illetve az eredetin végrehajtott módosításokban csupán három beszéd összevetésével is szabályosságokat figyelhetünk meg.

- A Karthauzi Névtelen teljes mértékben követi a Caracciolus-beszédek szerkezetét. A fejezetek, illetve azok alpontjai is megegyeznek. A fő divisió megfogalmazása, a tartalmi elemek sorrendje mindhárom esetben szorosan illeszkedik a modellsermóhoz.
- Azok a részletek, melyek ugyan mindkét beszédben szerepelnek, ám a Karthauzi Névtelen munkájában hosszabbak, kidolgozottabb megfogalmazásban szerepelnek, nem tekinthetők fordításnak, ezeket a Karthauzi Névtelen önálló munkáinak tartjuk. Ezek legtöbbször világosabban magyaráznak egy teológiai vagy morális kérdést, hogy az

---

⁸ HORVÁTH Cyrill, *Középkori legendáink és a Legenda Aurea*, Budapest, 1911.; HORVÁTH Cyrill, *Temesvári Pelbárt és codexeink*, Budapesti Szemle, 1891 (65), 383–400, 1892 (66). 21–43; VARGHA Damján, *Codexeink legendái és a Catalogus Sanctorum*, Budapest, 1923; MADAS Edit, *Az Érdy-kódex perikóparenszere és Guillermus Parisiensis posztillás könyve*, Magyar Könyvszemle, 1984 (100).

⁹ SZÉP Eszter, *Újabb ferences sermogyűjtemény a Karthauzi Névtelen könyvespolcán*, Plaustrum seculi, 2005, http://sermones.elte.hu/?az=344tan_plaus_szepeszter, 2014.

¹⁰ RAPA VI Dóra, *A Karthauzi Névtelen Szent Ferenc-napi beszéde a rendi elfogultság tükrében*, 2007 (ELTE szakdolgozat).

egyszerűbb hallgatóság (apácáknak szánta felolvasásra a prédikációkat) is megértse ezeket az elvont tartalmakat.

- A Karthauzi Névtelen több részletet is elhagy a forrásként használt sermóból. Ezek főként a nehezen érhető teológiai részletek, illetve a Caracciolus által inkább fontosnak tartott auctoritas-idézetek.

Az *Érdy-kódex* adott prédikációinak Robertus Caracciolus megfelelő sermóival való összehasonlítása több szempontból is figyelemre méltó. A vizsgálatok mind az *Érdy-kódex* felől, mind Robertus Caracciolus felől indulva új eredményeket hoznak. Az *Érdy-kódex* esetében egy új forrásszöveg azonosítására került sor, illetve a felhasználás módjának általános jegyeit keresve jobban megismertük a Néma barát munkamódszerét és nyelvezetét. Robertus Caracciolus szerepét a magyarországi prédikálásban pedig nemcsak prédikációvázlatokon keresztül, nemcsak hivatkozásként és a prédikációra felkészülés kiindulópontjaként ismerhetjük meg, hanem szövegszerűen láthatjuk a felhasználás megvalósulását is.

5. A kompilátor munkamódszerének vizsgálata

A késő középkori prédikációszerkesztés folyamatát vizsgálva született meg az *ars compilandi* kifejezés, amely egy olyan szövegalkotási technika, melynek szabályrendszerait a kortárs teoretikusok soha nem rögzítették. Bárczi Ildikó *Ars compilandi* című vaskos kötetében azonos témájú prédikációk sorát rendeli egymás mellé, hogy bebizonyítsa, a különböző szerzők alapvetően ugyanazon kulcsszavak mentén építik fel beszédeiket, és a tartalmi elemeket igen hasonló struktúrákban rendezik el. A prédikációszerkesztés folyamatát tehát szövegtörzsek egymás mellé illesztésével igyekeznek bemutatni, és így megalkotni egy általánosan érvényes elméletet.

Ezt a képet egészíti ki egy konkrét prédikációs segédkönyv többféle felhasználásának vizsgálata, mely nem rejti el sem a prédikációszerző egyediségét, sem az éppen használt segédkönyv adottságait, határait, lehetőségeit. Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* kötetének felhasználását kétféle nézőpontból vizsgálhatjuk a rendelkezésünkre álló források alapján. Az *Érdy-kódex* megfelelő sermóival való összevetés során kész szövegek hasonlóságai és különbözőségei alapján tehetünk elméleti megállapításokat. Itt tehát a munkamódszer azonos Bárczi Ildikó módszerével, azzal a különbséggel, hogy az összehasonlítás eredményei nem csupán a kompilálás elméletét támasztják alá példával, hanem a Karthauzi Névtelen egyéni koncepcióját, céljait is tetten érhetjük. A másik

nézőpontot a disszertációmban részletesen bemutatott *De laudibus sanctorum* kötet jelenti, melynek kéziratos bejegyzései az anyaggyűjtés és anyagrendezés folyamatának egy egyedülálló dokumentumát örökítik meg. Ez a forrásanyag tehát kiegészíti és megerősíti azt az elméletet, amelyet a kész beszédek összehasonlításából vonhatunk el. Bár az *Érdy-kódex* szerzője semmiképpen nem azonos a sermovázlatokat bejegyző prédikátor alakjával, mégis a befogadható, könnyen érthető beszéd készítésének igénye hasonló felhasználási módokat eredményezett. Így a kétféle vizsgálat szoros egységbe kapcsolódik, és ugyanannak a kötetnek hasonló igényekkel történő felhasználását érhetjük tetten.

A Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* című művének felhasználást bizonyító két dokumentum tehát megerősíti és egyértelmű feljegyzésekkel bizonyítja, hogy a kompilátor munkája mit is jelentett.

1. A rendelkezésre álló források alapos megismerése, azok azonnali jegyzetelése, esetleges felhasználásra való felkészítése.
2. A hivatkozható, megfelelő auktoritásnak számító szerzők kiemelése.
3. A saját prédikáció főbb tartalmi elemeinek elgondolása, melyek illeszkednek a hallgatóság befogadóképességéhez.
4. A kialakított koncepcióhoz illő források egybegyűjtése, egymás mellé helyezése.
5. A kiválasztott források tartalmi elemeinek válogatása, rendezése.
6. Végül a szöveg nyelvi-anyanyelvi megformálása.

Láthatjuk, hogy az ars compilandi mint szövegalkotási forma méltán viseli az ars nevet, hiszen a szerzőtől kiváló és többrétű szövegkezelési kompetenciát igényel, melyhez elengedhetetlenül kapcsolódik a teológiai, liturgikai és morális ismeret.

A vizsgált dokumentumok ugyanazon forrás használatának kétféle megörökítésével bepillantást engednek a középkori prédikálás világába, és világos képet adnak az anyanyelv szerepéről és fejlődéséről, ahogy a kizárólag szóbeli nyelvhasználatról eljutunk a teljes prédikációgyűjtemény magyar nyelvű megfogalmazásáig és leírásáig.

A témában végzett publikációs tevékenység

A new source for the Érdy Codex, in *Medieval Sermon Studies* Vol. 51, 2007, 111. oldal

Roberto Caracciolo (ofm) prédikátori működésének magyarországi vonatkozásai, in *Plaustrum saeculi VI.*, http://sermones.elte.hu/page/369_tan_plaus_rcili.pdf

Prédikátorok Sienai Szent Bernardin nyomában, in *Magistrae Discipuli, Tanulmányok Madas Edit tiszteletére*, Argumentum kiadó, 2009, 265. oldal

Roberto Caracciolo De laudibus sanctorum kötete egy magyar prédikátor kezében, in *A kora újkori prózai kegyességi műfajok rendszere és elmélete konferencia* (Debrecen, 2012. május 24-26) tanulmánykötete.